

УДК 81'373.6

DOI: <https://doi.org/10.37919/3083-6212.2025.2.75-91>**Шульгач В.П.**доктор філологічних наук,
зав. відділу історії української мови та ономастики

Інституту української мови НАН України

<https://orcid.org/0000-0003-1930-3485>

e-mail: victor.shulgach@ukr.net

ЕТИМОЛОГІЧНІ НОТАТКИ. 8–18*¹

Статтю присвячено етимологічному аналізу одинадцяти лексем староукраїнської мови: *жѹймо*, *повеликий*, *людці*, *огнивий*, *жегало*, *умертъе*, *свесть*, *споломъ*, **безада*, *заутриє*, *братья*. Для етимологічної процедури автор залучає доступну споріднену лексику слов'янських мов. Реконструйовано потенційні праслов'янські архетипи **žičьto*, **povelikъ(jь)*, **l'udьci*, **žegadlo*, **umьrtьje*, **zajutrьje*. Доповнено словникові статті під гаслами **ognivъ(jь)*, **besěda*, **bratьja*, реконструйовані в «Этимологическом словаре славянских языков», а також *свесть*.

Ключові слова: *староукраїнська мова*, *лексика*, *етимологія*, *етимологічний аналіз*, *реконструкція*, *архетип*.

8. **жѹймо**. Лексема зафіксована (20 жовтня 1580 р.) у скарзі Дем'янової Мокренської возної Василиси Ружинської на Станіслава Молинського, який побив її, відібрав майно та образив: «*выдел есми еє в постели лежачю и велми стогнѹла, выдел, деи, тежъ есми в нее раны синевые, рѹка права, почавши от самог[о] плеча до палцовъ вса сина збита и спѹхла, и владнѹти ею не можетъ, а рѹка левая, почавши от локта аж до запястья збита сина, и палцы спѹхли, хрыбет, плечи, поперек все сине збито и спѹхло, а в голове надъ окомъ левым рана синевая бита спѹхла, а на голове волосе оборвано и немалое, деи, жѹймо волоса, з головы своєї оборваного, показывала, бо, деи, ма за лобъ и рвалъ и то волосе оборвал*» [Старченко 2020, с. 187].

Ст.-укр. *жѹймо* < первісного **жѹжмо*, як і споріднене укр. *жѹжмом* *присл.* 'зібгавши, безладно' (ЕСУМ 2, с. 208) — суфіксальні деривати від дієслова **жѹжити* < **žičiti*, і.-є. **geug-*. Пор. ще (ЕСУМ 2, с. 208; по-іншому див. Фасмер II, с. 64). Стосовно словотвірної моделі пор., напр., псл.

¹ Продовження. Початок див. *Українська лінгвістична медієвістика*. Київ. 2024. Вип. 1. С. 154–163.

**běľto* (ЭССЯ 2, с. 86–87), **kirъto* (ЭССЯ 13, с. 134), а також **кисьта*, **кърсьта*, **вѣдьта* (SP II, s. 16), **казьта* > укр. діал. *казьма* ‘кирка’ ~ *казіти* ‘ламати, псувати’ (СБук.Г, с. 182), **кърсьта* < псл. **kъrĭiti* (ЭССЯ 13, с. 209–212) та ін. Див. [Шульгач 2019, с. 277–278].

Реконструйоване **џиџьто* співвідносне з **џиџьта* > укр. *Жужма* — сучасне прізвище (Донецьк. обл.), рос. діал. *жужма* ‘велика кількість чогонебудь’ (СРНГ 9, с. 222), а також блр. *Жужма* — гідронім у бас. Німану (Гродненськ. обл.), *Жужома* — антропонім < *Жужэма* < *Жужьма* [Козлова 2013, с. 135]. На основі аблаутних зв’язків псл. **џиџьта* пов’язане з **џиџьта*, пор., напр., ст.-укр. Сапронъ *Жижма*, 1662 р. — антропонім (ХП, с. 37) та ін. Детальніше див. [Козлова 2013, с. 127–128].

9. Ст.-укр. **повеликий** ‘більший, ніж звичайно’: *повеликая ... вода*, 1686 р. зафіксоване в (АІН, с. 98). Його можна зіставляти з укр. *пóвеликий* ‘завеликий’ (Грінченко 3, с. 209), діал. *пóвеликий* ‘т. с.’ (Матіїв, с. 358), ‘великуватий’ (Голянич 2, с. 355), *пóвеликий* ‘більший, ніж звичайно або потрібно; великуватий’ (Сабадош, с. 236), ‘великуватий, трохи завеликий’ (Аркушин, с. 411), ст.-рос. *повеликъ: верхняя губа повелика*, 1646 р. (Оболенский, с. 63), рос. діал. *пóвеликий* ‘великий, дуже великий’ (СРНГ 27, с. 225), ‘більшого розміру, ніж потрібно, просторий, великий’ (СВГ 7, с. 77), *повелікий* ‘великий, завеликий’ (ССГ 8, с. 92), схв. *pòvelik* ‘занадто великий’ (Rječnik XI, s. 251), серб. *повелик* ‘т. с.’ (Лавровский, с. 476). На основі цих фактів можна реконструювати апроксиматив псл. **rovelikъ(jь)*.

10. Ст.-укр. **людці** зафіксоване у контекстах: «*бідние людці; войт з тими бідними людцями ходил жаловатися за збытки...*» — із листа лубенського полковника Леонтія Свічки про селян, несправедливо обібраних козаками. Лист датовано приблизно 1688–1699 рр. (АІН, с. 27, 28).

Ст.-укр. *людці*, а також укр. *людці* ‘живі істоти, особи’ (СМКО 2, с. 92), діал. *людці* *мн.* ‘люди’ (Аркушин, с. 293) — *мн.* від *людець* < *люд*, *людь*. Пор., напр., укр. діал. *люд заст.* ‘чоловік, мужчина’ (СБук.Г, с. 268), рос. діал. *людь* ‘чоловік’ (СРНГ 17, с. 244), болг. діал. *люд* ‘т. с.’ та ін. Див. (ЭССЯ 15, с. 194–195). В ЭССЯ (вип. 15) реконструкція **l’идьсь*, *мн.* **l’идьсі* пропущена.

11. Рідкісне ст.-укр. **огнивий** ‘вогняний’: *К[г]валть огнивий*, 1656 р., зафіксоване в Миргородській міській книзі (ММК, с. 206), можна зіставляти з укр. *Угнивий* (РІ Рв. 9, с. 175), *Угнівий* (РІ Жит. 7/2, с. 397) — прізвища, *Огніва* — назва поля (с. Будки-Камінські Рокитнівськ. р-ну Рв.; ДАРО ф. Р-479, оп. 2, спр. 258, арк. 22), *Огнивель* — назва урочища (Коростенськ.

р-н Житомирськ. обл.; Тутковський 1925, с. 51) < **Огнивьль* — *j*-ове похідне від антропоніма *Огнивь* (**Огниво*). Наведені факти — цінні доповнення до псл. **ognivъ(jь)*, реконструйованого в (ЭССЯ 32, с. 27–28 — без матеріалу укр. мови).

12. Ст.-укр. *жегало* зафіксоване в (Славинецький, с. 116): *cauterēs*, *жегало*, знаменіє жгущеє. У «Словникові української мови XVI – першої половини XVII ст.» лексему пропущено.

Заголовне слово можна зіставляти зі ст.-рос. *жегало* ‘знаряддя тортур’, ‘знаряддя для пропалювання отворів’, ‘кадильниця’, ‘різновид кропиви’ (Сл.РЯ XI–XVII вв. 5, с. 79), рос. діал. *жегáла* ‘кропива’, *жегáло* ‘розпечене залізо’, ‘залізний стержень або прут для пропалювання отворів у дереві’, ‘жало’: *у пчелы* — *жегáло* (СРНГ 9, с. 97–98), серб. діал. *жéгало* зоол. ‘мала, тонка оса, Cicada’ (Динић, с. 182), пол. *żegadło*, діал. *żehadło* ‘т. с.’ (SJP VIII, s. 702), кашуб. *ż¹egadło* (Boryś, Popowska-Taborska V, s. 318–319 — з відповідниками в старопольській, старочеській і лужицьких мовах) < псл. **žegadło* < **žegati* ‘палити’. Див. ще (ЭСБМ 3, с. 268; Schuster-Šewc 23, s. 1778; Козлова 2013, с. 115).

Про поширеність апелятива свідчить також пропріальна лексика. Пор., напр., антропоніми: ст.-укр. *Iusko Zegalo*, 1615 р. (ОО, с. 105), Кузьма *Жегало*, 1649 р. (Реєстр, с. 453), Івашко *Жегало*, 1666 р. (ПК 1666 р., с. 266), укр. *Жегало* (Зайцева, Ковальчук, с. 57), *Джегала* (СП, с. 118) — сучасні прізвища, ст.-рос. Шарап Тимофеевич *Жегалов*, 1534 р. (Веселовский, с. 111), *Жегало* Івлев, 1540 р. (Тороп. Книга, с. 284), Смирка *Жегало*, 1599 р. (Маштафаров, с. 81), рос. *Жегалов* (ЖПТ), блр. *Джэгайла* (Бірыла, с. 119), ст.-пол. *Nicolaus Zegadlo*, 1400 р. (SSNO VI, s. 354), *Żegadło*, 1603 р. (Rymut II, s. 758), пол. *Dżegało* (SN II, s. 671), *Żegadło*, *Żegało*, *Zegadło* (SN X, s. 576), а також відантропонімні топоніми: ст.-укр. *Жогалово*, 1585 р., варіант *Жогаловъ*, 1589 р. — назва селища (маєтку) в колишньому Брацлавському пов. (ДБВ, с. 432, 469), ст.-рос. *Жегалово*, 1539/40 р. — назва займища в колишньому Тверському пов. (ПМТ, с. 108), рос. *Жегалово*, XVIII ст. — назви поселень у Богородицькому і Воскресенському пов. колишньої Московської губ. (Кусов III, с. 108), *Жегалова*, *Жегаловка* (3), *Жегалово* (8 фіксацій), *Жегаловской* — назви населених пунктів у різних регіонах (RGN III, s. 270), блр. *Жегалы* — ойконім у колишній Гродненській губ. (RGN III, s. 270), *Žegalovac* — ойконім у Боснії (Rječnik XXIII, s. 280) та ін. На основі цих фактів можна реконструювати праантропонім **Žegadlo* відапелятивного походження.

13. Ст.-укр. *умертъе* ‘нагла смерть’ відоме з контексту: «не были свѣдоми ѿ вороби его и, не надѣваючися так прудкого умертъя его, в него живого листу своего записного не выискали», 1590 р. (УП 1, с. 447). Пор. також *умерте* ‘кончина, смерть’, 1621 р. (Тимченко 2, с. 427), ст.-блр. *умерте, умертъе* ‘кончина, смерть’ (ГСБМ 34, с. 409), рос. діал. *умѣртие: до умѣртія* ‘до смерті’ (СРНГ 47, с. 180), які можна звести до першопочаткового **умьртъје* — похідного із суфіксом *-ьј-* від дієприкметника на *-t-* від дієслова **умьрѣ*, **umerti*, а також ст.-укр. *вымеръте* ‘смертність, вимирання’: *за вымерътемъ подданных убыло халупъ чотыры*, 1652 р. (НВВ, с. 658) < **умьртъје*. Стосовно аналогічного способу словотворення пор., напр., псл. **отьмьртъје*, реконструйоване в (ЭССЯ 37, с. 211).

Пор. ще варіант із кореневим вокалізмом основи інфінитива — ст.-слвц. *umretie* ‘кончина, смерть’, 1697 р. (HSSJ VI, s. 197), а без суфіксального (*-ьј-*) розширення — схв. *umrt* ‘смерть, смертельний випадок’ (Rječnik XIX, s. 618).

14. Ст.-укр. *свесть* ‘золовка’ засвідчене в кількох документах XVI ст.: *и третей девки — свести моеѣ*, 1562 р. (Тимченко 2, с. 310); *свести моеи первое жоны ... десет коп грошей дати*, 1563 р. (Білоус 2011, с. 101–102); *свести его, а сестре свое(и) па(н)не Га(н)не тую четве(р)тую ча(ст) ѿ(т)да(в)ши ...*, 1577 р. (ВГ, с. 202). Пор. ще укр. *свисть* ‘жінчина сестра; чоловікова родичка’, XVIII ст. (Білецький-Носенко, с. 323), *свість* ‘своячка’ (СУМ¹¹ IX, с. 84), діал. *свість* ‘своячка, сестра дружини’, *свізь* ‘т. с.’ (ЕСУМ 5, с. 195), *свѣіць* ‘сестра жінки’ (Онишкевич 2, с. 271), *свисть, свістя* ‘т. с.’ (Аркушин, с. 494), ст.-рос. *свѣсть, свесть, свѣсть* ‘т. с.’ (Сл.РЯ XI–XVII вв. 23, с. 133), ст.-блр. *свесть* ‘сестра дружини’, 1517 р. (ГСБМ 31, с. 95), блр. діал. *свесъ, свесць* ‘т. с.’ (ТС 5, с. 17), *свесъ (свевесъ)* ‘сестра дружини’: *жывѣм утрох: я, жонка і свесъ* (Шаталава, с. 158), ст.-пол. *świeść* ‘сестра дружини, soros uxoris’, 1410 р. (Sł. strof. IX (1), s. 65), *Świeść* — прізвище (SN IX, s. 460) та ін. Див. (Фасмер III, с. 575; Трубачев 2006, с. 140; ЕСУМ 5, с. 195; БЕР 6, с. 541 — з відповідниками в більшості слов’янських мов і діалектів).

Ст.-укр. *свесть* — цінне доповнення до списку спорідненої слов’янської лексики, тому що, як свідчать спостереження І.О. Ворончук, ця лексема в актовій документації XVI–XVII ст. рідковживана, її витісняє слово *швакgroва*, похідне від *швагер* < пол. *szwagier* < нім. Див. [Ворончук 2009, с. 71, 72]. У значенні ‘сестра дружини’ дослідниця наводить ще три випадки вживання цієї лексеми: «*поняль есми за себѣ в малжонство з дому пана Богдана Занковича Смыковского свесть его милости а дочьку пана Шлехна*

Белостоцького, панну Федору»; «Иван Шлехнович Борзобогатыи Красенский повелит самъ от себе и малжонки своєї Ганны и свєсти своєї Мари Василевєи Семашковича Рыканских»; «по смерти брата вишого свєст свою а невєстку твою хворую в домъ свои взял».

В етимологічній літературі реконструюють псл. термін свояцтва **svьstь*, **svěstь* (ЭСБМ 12, с. 19; ЕСУМ 5, с. 195; Bezlaј III, s. 345 та ін.). Для хорв. *svâst* А. Глухак пропонує первісне **svьstь* (Gluhak, s. 597). Пор. ще схв. прізвища *Svâst*, *Svâsta* чол. (Rječnik XVII, s. 148).

15. Ст.-укр. *споломъ* присл. ‘разом’, XVI ст. (Тимченко 2, с. 348) споріднене з діал. *спóлом* у виразі *спóлом з ва́ми* ‘спільно, разом із вами’ (Піпащ, Галас, с. 181), блр. діал. *спóлом* ‘спільно пополам’, пол. *społem* ‘т. с.’ (цит. за: ЕСУМ 5, с. 374), а також ст.-блр. *споломъ* ‘разом, спільно’ (ГСБМ 32, с. 185), хорв. діал. *spóлом* ‘цілком, до кінця’, слвн. діал. *spolom* ‘сúспіль’, ст.-пол. *społem* ‘разом з іншими, спільно’, XV ст. (цит. за: Boryś, s. 569).

На основі цих і под. фактів можна відновити псл. **сь рольтъ* — поєднання прийменника **сь* та іменника **роль* ‘половина’ в *оруд. відм.* Реконструкцію див. у (Boryś, s. 569).

16. В одному з документів 1566 р. зафіксоване рідкісне ст.-укр. **безсада*: *А пан Прушинский остал и заразом до мєста, до оного ж дому, и до оных безсад заехал и тамъ час немалый мешкал* (УП, с. 122–123).

Наведена лексема опосередковано свідчить про потенційність псл. **bezšěda* (Berneker I, s. 52), а не **besěda* (огляд л-ри див.: ЭССЯ 1, с. 211–212).

Зауважимо, що архетип **bezšěda* підтримав останнім часом А. Лома. Див. (Лома 2008, с. 208–213; ПЕРСІ 1, с. 40).

17. Ст.-укр. *заутриє*, *завтрєє*, *заутріє*, *заутріє* ‘наступний день (після сьогоднішнього)’ (СУМ XVI–XVII ст. 9, с. 239), як і д.-руськ. *заоутриє* присл. ‘до ранку’ (СДРЯ 10, с. 294), укр. діал. *завтрє* ‘завтра’ (ЕСУМ 2, с. 219), ст.-рос. *завтрєє*, *заутриє*, *заутрьє* ‘наступний день’ (Сл.РЯ XI–XVII вв. 5, с. 161, 330), рос. діал. *заўтрия* присл. ‘завтра вранці’, *заўтре* присл. ‘вранці’ (СРНГ 11, с. 138), ст.-блр. *завтрєє*, *завтриє*, *завтрыє*, *заутрєє*, *заутриє* ‘наступний (другий) день’, ‘ранок’ (ГСБМ 10, с. 145), — потенційні рефлекси псл. **zajutryje*.

Стосовно словотвірної моделі пор., напр., псл. **najutryje* / **na-jutryje* > ст.-рос. *наутриє*, *наутрьє* ‘наступного дня’ (Сл.РЯ XI–XVII вв. 10, с. 294), ст.-блр. *наутре*, *наутрєє*, *наутреи*, *наутриє*, *наутрии* присл. ‘на другий день, наступного ранку’ (ГСБМ 19, с. 343) та ін. Див. (ЭССЯ 21, с. 191: «Скорее, сложение **jutro* с соответствующим префиксом и суффиксом, чем

словосочетание. В качестве лексико-семантического коррелята можно назвать **navešerъje*»).

18. Сучасне укр. *брáття* в (СУМ¹¹ 1, с. 231) подане як збірн., заст. ‘товариство, братія’, у (СУМ²⁰ 1, с. 636) — як *брáття*, *брáттів*, *мн. і невідм.*, збірн., с., заст. ‘брати’, у (Грінченко 1, с. 95) — *брáття*, -*тя*, с., *соб.*, тобто як збірний іменник середнього роду. Історично ж (за пам’ятками XVI–XVII ст.) це був іменник жіночого роду, як свідчить парадигма відмінкових форм:

Наз. відм.: *братя* наша, 1560 р. (ЛЗК, с. 161), *братья* наша, 1577 р. [Старченко 2020, с. 130], *братя* рожонаа, 1578 р. (КЗК, с. 124), (цсл.) *братия* мона(с)тира И(р)дѣнско(г)[о], 1668 р. (АППС 1, с. 29), *братія*, XVII ст. (ІСУЯ 1, с. 138), *братя* шевская, 1715 р. (ДНРМ, с. 79), а також укр. діал. *брáття* збірн., *жарт.* ‘гурт людей’: *Пішла брáття по горах* (Грицак 1, с. 305).

Наз. відм. мн.: радцы ... и *братя* ѿног[о] Савы, 1568 р. (УП 1, с. 143), *братя* кровныи, 1568 р. (КЧ, с. 141), *братя* мои, 1579 р. [Старченко 2020, с. 146], п(а)нове *братя* н(а)ши, 1598 р. [Старченко 2008, с. 136], Аврам ... Петръ Пушкаровъци, *братіа* роджоные, 1640 р., *браця* рожоные, *братя* рожыные, 1641 р. (АВВ, с. 117, 126, 127), *братя* роженые, 1678 р. (КОЗУ, с. 109), Левъченки *братя* рудные Василя, 1694 р. (АІН, с. 112), *братія* вси, 1760 р. [Лазорак 2013, с. 212], а також укр. діал. *братя*, -*ів* *мн.* ‘брати’ (Гавука, с. 57), *брáті* ‘браття, брати’ (Шкрумеляк, с. 17).

Род. відм.: отъ *брати* моее рожоное Грицка и Аврама Грицковичовъ Янчинскихъ, 1550 р. (Акты ЮЗР I, с. 128), (цсл.) *братіи*, 1556–1561 рр. (ПЄ, с. 188), ѿт иншоє *брати* их, 1560 р.; *без брати* своеє, 1561 р. (ЛЗК, с. 154, 179), *братьи* своеє, 1562 р. (АВВ, с. 114), *от брати* моеє, 1568 р. (КЧ, с. 140), *нихто з ... бра(т)и* и пото(м)ковъ мои(х); *ѿ(т) бра(т)и* моеє, 1570 р. (ВГ, с. 33–34, 92), побите ... *брати* своеє Петра а Михаила кн[я]зеи Четвертенских; *ѿ забитье братьи* моеє, 1577 р. [Старченко 2020, с. 122–123, 131], *брати* своєи рожонои, 1578 р. (КЗК, с. 104), *от дѣтеи, братьи*, 1582 р. (УП 1, с. 370), *брати* н(а)шое, 1598 р. [Старченко 2008, с. 136], *от всеє брати* своеє, 1646 р. (КЧ, с. 169), *ѿ(т) все(и) брати(и)*, 1674 р. (АППС 1, с. 31).

Дав. відм.: (цсл.) *братіи*, 1556–1561 рр. (ПЄ, с. 196), прода(л) *братьи* своє(и), 1567 р. (ВГ, с. 38), *им, брати* моеи милой, 1571 р. [Горін 2012, с. 446], Дѣнису и *брати* ег[о], 1586 р. (УП 1, с. 412).

Зн. відм.: *братю* ку згоди привели, 1533 р. (АВВ, с. 75), (цсл.) *братію*, 1556–1561 рр. (ПЄ, с. 141), *нехай ... братю* мою позывает; спало на нас и *на*

братю нашу, 1560 р. (УП 1, с. 121, 161), маючи *братю* мою милую, 1571 р. [Горін 2012, с. 446], татарє ... *братю* и сестры побрали, 1597 р. (УП 1, с. 599), маючи ... *на братью* ... немалую вазнь, 1584 р. (УП 1, с. 388), маючи матку свою, и *братю* ... при собѣ и в опець своєи, 1619 р. (АВВ, с. 57), (цсл.) всю *братію* тоє(и) обители, 1674 р. (АППС 1, с. 31), скаржилася ... на всю *братю* его, 1681 р. (ІСУЯ 1, с. 138).

Ор. відм.: з *братъею* своєю, 1508 р. (АВВ, с. 124), з *братею* н̄шею, 1560 р. (ЛЗК, с. 160), онъ з *братъею* своєю, 1581 р. (ДБВ, с. 285), з *братисю* своєю, 1674 р. (АППС 1, с. 31).

Кл. відм.: (цсл.) *братіє*, 1556–1561 рр. (ПЄ, с. 393), пнвє *бра(т)я* моя, 1570 р. (ВГ, с. 91).

Зауважу також, що наведені відмінкові форми лексеми *брат(ь)я* ідентичні із зафіксованими в пам'ятках староукраїнської мови XIV–XV ст., див. (ССУМ I, с. 120–121). Про первинність морфологічної функції жін. роду свідчить також історичний матеріал старобілоруської мови, див. (ГСБМ 2, с. 210–212).

ДЖЕРЕЛА

АВВ — Акти Волинського воеводства кінця XV–XVI ст. (із зібрання Пергаментних документів Архіву головних актів давніх у Варшаві) / підг. до друку А. Блануци, Д. Ващука, Д. Вирського (латиномовні документи). Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. 154 с.

АН — З архіву останньої третини XVII ст. компанійського полковника Іллі Новицького: зб. док. / упор. Ю.А. Мицик, І.Ю. Тарасенко. Київ: Фоліант, 2022. 180 с.

Акты ЮЗР — Акты, отн. к истории Южной и Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург, 1863–1892. Т. I–XV.

АППС — Акти Полтавського полкового суду 1668–1740 рр.: зб. актових документів / підг. до вид. І.П. Чепіга, У.М. Штанденко. Київ: Наукова думка, 2017. Кн. 1. 520 с.

Аркушин — Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. 2-ге вид., переробл., випр. і доп. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2016. XXIV+ 648 с.

БЕР — Български етимологичен речник / съст.: В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София: БАН, 1971–2017. Т. 1–8. (Видання триває).

Білецький-Носенко — Білецький-Носенко П.П. Словник української мови / підг. до вид. В.В. Німчук. Київ: Наукова думка, 1966. 423 с.

Білоус 2011 — Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст. Київ: Видавничий дім «Простір», 2011. 200 с.

Білоус 2021 — Білоус Н. За крок до Вічності. Мешканці міст Волині у світлі testamentів кінця XVI–XVII століть. Київ: Видавничий дім «Простір», 2021. 536 с.

Бірыла — Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск: Навука і тэхніка, 1969. 506 с.

- ВГ** — Волинські грамоти XVI ст. / упоряд. В.Б. Задорожний, А.М. Матвієнко. Київ: Наукова думка, 1995. 246 с.
- Веселовский** — Веселовский С.Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. Москва: Наука, 1974. 382 с.
- Гавука** — Гавука П.Д. Тлумачний словник гуцульських говірок. Косів: Писаний камінь, 2017. 296 с.
- Голянич** — Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів. Словник. Івано-Франківськ: Лілея, 2018–2022. Т. 1–2.
- Грицак** — Грицак М.А. Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б / за ред. П.Ю. Гриценка. Київ: Вид-во ТОВ «КММ», 2017. 380 с.
- Грінченко** — Словарь української мови / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Київ: Видавництво АН УРСР, 1907–1909. Т. 1–4.
- ГСБМ** — Гістарычны слоўнік беларускай мовы / складальнікі: Т.І. Білізнюк, Р.С. Гамзовіч, А.П. Груца і інш. Рэд. А.М. Булыка. Мінск: Навука і тэхніка (Беларуская навука), 1982–2017. Вып. 1–37.
- ДАВО** — Державний архів Рівненської області. Фонди.
- ДБВ** — Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / упорядн.: М. Крикун, О. Піддубняк. Львів: «Простір М», 2008. 1219 с.
- Динић** — Динић Ј. Тимочки дијалекатски речник. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008. XXX + 921 с.
- ДНРМ** — Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / підг. до вид. В.А. Передрієнко. Київ: Наукова думка, 1976. 416 с.
- ЕСУМ** — Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6. (Видання триває).
- ЖПТ** — Жертвы политического террора в СССР. Режим доступу: <http://www.lists.mono.ru>.
- Зайцева, Ковальчук – Зайцева Т.А., Ковальчук М.С. Прізвища Бузько-Інгульського межиріччя: словник. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2010. 179 с.
- ІСУЯ** — Історичний словник українського язика. Т. І: А–Ж / укладачі: Є. Тимченко (ред.), Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко. Харків; Київ: УРЕ, 1930–1932. 947 с.
- КЗК** — Кременецька земська книга 1578 року / підг. до вид. Л.В. Ящук. Кременець: Кременецько-Почаївський держ. іст.-архітектур. заповідник, 2018. 300 с.
- КОЗУ** — Книга Овруцького замкового уряду 1678 р. / підг. до вид. О.Ю. Макарова. Житомир: Полісся, 2013. 244 с.
- Кусов** — Кусов В.С. Земли Московской губернии в XVIII веке. Карты уездов. Описание землевладений. Москва: Изд. дом «Московия», 2004. Т. I–II, карты.
- КЧ** — Князі Чорторійські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання «Західно-Руських актів» Російської національної бібліотеки) / підг. до друку А. Блануци, Д. Ващука. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 228 с.
- Лавровский** — Лавровский П. Сербско-русский словарь. Санкт-Петербург: Типография имп. АН, 1870. 806 стб.
- ЛЗК** — Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / підг. до друку В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. Луцьк: СПД ФО Купровський В.М., 2013. 733 с.

- Матіїв** — Матіїв М.Д. Словник говірок центральної Бойківщини. Київ; Сімферополь: Ната, 2013. 602 с.
- Маштафаров** — Маштафаров А.В. Муромские монастыри и церкви в документах XVI – начала XVII века. *Русский дипломатарий*. Москва: Древлехранилище, 2000. Вып. 6. С. 43–90.
- ММК** — Миргородська міська книга (1656–1742 pp.) / упорядк. В. Ринсевич. Київ: Наукова думка, 2023. 559 с.
- НВВ** — Національно-визвольна війна в Україні. 1648–1657. Зб. за документами актових книг / упор. Л.А. Сухих, В.В. Страшко. Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 2008. 1111 с.
- Оболенский** — Образцы старинных записей вольных людей, в бобыли и во двор в холопы / сообщены М.А. Оболенским. *Журнал землевладельцев*. Москва, 1858. № 3. С. 57–68.
- Онишкевич** — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984.
- ОО** — Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст.: зб. документів / упор. В. Атаманенко. Ред. Л. Винар. Острог: [б. в.], 2004. 384 с.
- ПЕРСЈ** — Приручни етимолошки речник српског језика. Т. 1: А–Ј / аутори М. Бјелетић и др.; уред. А. Лома. Београд: Планета принт, 2023. XLVI, 494 с.
- ПС** — Пересопницьке євангеліє 1556–1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик. 2-е вид., доп. / підг. І.П. Чепіга за участю Л.А. Гнатенко. Київ: [б. в.], 2011. 745 с.
- ПК 1666 р.** — Переписні книги 1666 року / ред. В.О. Романовський. Київ: ВУАН, 1933. 448 с.
- ПМТ** — Писцовые материалы Тверского уезда XVI века / сост. А.В. Антонов. Москва: Древлехранилище, 2005. 760 с.
- Реєстр** — Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: транслітерація тексту / підгот. до друку: О.В. Тодійчук, В.В. Страшко, Р.І. Осташ та ін. Київ: Наукова думка, 1995. 592 с.
- РІ Жит.** — Реабілітовані історією: Житомирська область. Житомир: Полісся, 2006–2015. Кн. 1–7.
- РІ Рв.** — Реабілітовані історією: Рівненська область. Рівне: ПП ДМ, 2006–2021. Кн. 1–10.
- Сабадош** — Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
- СБук. Г** — Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
- СВГ** — Словарь вологодских говоров: учеб. пособие по русской диалектологии / ред. Т.Г. Паникаровская. Вологда: ВГПИ, 1983–2007. Вып. 1–12.
- СДРЯ** — Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / гл. ред. Р.И. Аванесов, И.С. Улуханов, В.Б. Крысько. Москва: Азбуковник, 1988–2019. Т. I–XII. (Видання триває).
- Славинецький** — Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підг. до вид. В.В. Німчук. Київ: Наукова думка, 1973. 542 с.
- Сл.РЯ XI–XVII** — Словарь русского языка XI–XVII вв. / гл. ред.: С.Г. Бархударов (вып. 1–6), Ф.П. Филин (вып. 7–10), Д.Н. Шмелев (вып. 11–14), Г.А. Богатова (вып. 15–26),

- В.Б. Крысько (вып. 27–29), Р.Н. Кривко (вып. 30–31). Москва: Наука, 1975–2023. Вып. 1–32. (Видання триває).
- СМКО** — Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка / відп. ред. М.А. Жовтобрюх. Харків, 1978–1979. Т. 1–3.
- СРНГ** — Словарь русских народных говоров / под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова и С.А. Мызникова. Москва; Ленинград / Санкт-Петербург: Наука, 1965–2021. Вып. 1–52. (Видання триває).
- ССГ** — Словарь смоленских говоров / под ред. А.И. Ивановой. Смоленск: СПИ, 1974–2005. Вып. 1–11.
- СУМ¹¹** — Словник української мови / голова редкол. І.К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
- СУМ²⁰** — Словник української мови у 20 томах / ред. колегія: В.А. Широков (голова) та ін. К., 2014–2025. Т. 1–15. (Видання триває).
- СУМ XVI–XVII ст.** — Словник української мови XVI–першої половини XVII ст. / відп. ред. Д.Г. Гринчишин. Львів, 1994–2022. Вип. 1–18. (Видання триває).
- Тимченко** — Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / підг. до вид. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. Київ; Нью-Йорк: Преса України, 2002–2003. Кн. 1–2.
- Тороп. книга** — Торопецкая книга 1540 года / подг. к печати М.Н. Тихомиров и Б.Н. Флоря. *Археографический ежегодник за 1963 год*. Москва: Изд. АН СССР, 1964. С. 277–358.
- ТС** — Тураўскі слоўнік / рэд. А.А. Крывіцкі. Мінск: Навука і тэхніка, 1982–1987. Т. 1–5.
- УП** — Українське повсякдення ранньомодерної доби: зб. док. Вип. 1: Волинь XVI ст. / упоряд.: В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук (наук. ред.) та ін. Київ: «Фенікс», 2014. 776 с.
- Фасмер** — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. Москва: Прогресс, 1986–1987. Т. I–IV.
- ХП** — Харківські переписи 1662, 1675, 1677 років / упоряд. А. Парамонов, О. Різніченко. Харків: Вид. А. Парамонов, 2025. 336 с.
- Шаталава** — Шаталава Л.Ф. Беларускае дыялектнае слова. Мінск: Навука і тэхніка, 1975. 208 с.
- Шкрумеляк** — Шкрумеляк М.С. Тлумачний словник-довідник гуцульських говірок. Івано-Франківськ: ІФОЦППК, 2016. 176 с.
- ЭСБМ** — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. В.У. Мартынаў. Мінск: Навука і тэхніка (Беларуская навука), 1978–2017. Т. 1–14. Видання триває.
- ЭССЯ** — Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд / под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. Москва: Наука, 1974–2021. Вып. 1–42. Видання триває.
- Berneker** — Berneker E. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1908. Т. 1. 760 с.
- Bezljaj** — Bezljaj F. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976–2007. Knj. I–V.
- Boryś, Popowska-Taborska** — Boryś W., Popowska-Taborska H. *Słownik etymologiczny Kaszubszczyzny*. Warszawa: PAN, 1994–2010. Т. I–VI.

- Gluhak** — Gluhak A. Hrvatski etimološki rječnik. Zagreb: August Cesarec, 1993. 832 s.
- HSSJ** — Historický slovník slovenského jazyka / ved. red. M. Majtán. Bratislava: VEDA, 1991–2008. T. I–VII.
- Leksik** — Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb: Tipograf, 1976. 773 s.
- RGN** — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1962–1988. Bd I–XI.
- Rječnik** — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: JAZU, 1880–1976. D. I–XXIII.
- Rymut** — Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków: PAN, 1999–2001. T. I–II.
- Schuster-Šewc** — Schuster-Šewc H. Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. Bautzen: Domowia-Verlag, 1977–1989. H. 1–24.
- SJP** — Słownik języka polskiego / pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa etc.: PAN, 1904–1927. T. I–VIII.
- Sl. stpol.** — Słownik staropolski / red. nac. St. Urbańczyk. Warszawa: PAN, 1953–2001. T. I–XI.
- SN** — Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / wydał K. Rymut. Kraków: PAN, 1992–1994. T. I–X.
- SP** — Słownik prasłowiański / pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc.: PAN, 1974–. T. 1–.
- SSNO** — Słownik staropolskich nazw osobowych / pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc.: PAN, 1965–1983. T. I–VI; T. VII: Suplement / pod kier. M. Malec. Wrocław: PAN, 1984–1987.

LEGEND

- ABB** — Blanutsa, A., Vashchuk, D., Vyrskyi, D. (Eds.). (2014). *Acts of the Volyn Voivodeship of the late 15th–16th centuries (from the collection of parchment documents of the Archive of the main ancient acts in Warsaw)* (Latin-language documents). Kyiv: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine (in Ukrainian).
- AИH** — Mytsyk, Yu. A., Tarasenko, I. Yu. (Eds.). (2022). *From the archives of the last third of the 17th century of Company Colonel Ilya Novitskyi: collection of documents*. Kyiv: Foliant (in Ukrainian).
- Акты ЮЗР** — *Acts relating to the history of Southern and Western Russia, collected and published by the Archaeographic Commission* (1863–1892). (Vols. 1–15). St. Petersburg (in Ukrainian).
- АППС** — Chepiha, I.P., Shandenko, U.M. (Eds.). (2017). *Acts of the Poltava Regimental Court 1668–1740: collection of official documents*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Аркушин** — Arkushyn, H.L. (2016). *Dictionary of Western Polissian dialects*. 2nd ed. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia (in Ukrainian).
- БЕР** — Georgiev, V., Galabov, Iv., Zaimov, Y., Ilchev, St. etc. (Eds.). (1971–2017–). *Bulgarian etymological dictionary*. (Vols. 1–8–). Sofia: BAS (in Bulgarian).
- Білецький-Носенко** — Biletskyi-Nosenko, P.P. (1966). *Dictionary of the Ukrainian language*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Білоус 2011** — Bilous, N. (2011). *Testaments of Kyivans of the middle of the 16th – the first half of the 17th century*. Kyiv: Vydavnychi dim “Prostir” (in Ukrainian).

- Білоус 2021** — Bilous, N. (2021). *One step away from eternity. Residents of Volyn cities in the light of wills from the late 16th–17th centuries*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Prostir” (in Ukrainian).
- Бірыла** — Biryła, M. V. (1969). *Belarusian anthroponomy. Vol. 2: Surnames derived from appellative lexemes*. Minsk: Nauka i tekhnika (in Belarusian).
- ВГ** — Zadorozhnyi, V.B., Matviienko, A.M. (Eds.). (1995). *Volyn charters of the 16th century*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Веселовский** — Veselovsky, S.B. (1974). *Onomasticon: Old Russian names, nicknames, and surnames*. Moscow: Nauka (in Russian).
- Гавука** — Havuka, P.D. (2017). *Explanatory dictionary of Hutsul dialects*. Kosiv: Pysanyi kamin (in Ukrainian).
- Голянич** — Holianych, M.I. (2018–2022). *Linguistic portrait of the village of Tyudiv. Dictionary*. (Vols. 1–2). Ivano-Frankivsk: Lileya (in Ukrainian).
- Грицак** — Hrytsenko, P.Iu. (Ed.). (2017). *Hrytsak M.A. Materials for the Dictionary of Ukrainian dialects of Zakarpattia region*. (Issue 1: A–B). Kyiv: Vyd-vo TOV “KMM” (in Ukrainian).
- Грінченко** — Hrinchenko, B. (Ed.). (1907–1909). *Dictionary of the Ukrainian language*. (Vols. 1–4). Kyiv: Vyd-vo AN URSR (in Ukrainian).
- ГСБМ** — Bulyka, A.M. (Ed.). (1982–2017). *Historical dictionary of the Belarusian language*. (Issues 1–37). Minsk: Nauka i tekhnika (in Belarusian).
- ДАВО** — State archives of Rivne region. Funds.
- ДБВ** — Krykun, M., Piddubniak, O. (Eds.). (2008). *Documents of the Bratslav Voivodeship, 1566–1606*. Lviv: Prostir M (in Ukrainian).
- Динић** — Dinić, J. (2008). *Timokan dialectal dictionary*. Belgrade: Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences (in Serbian).
- ДНРМ** — Peredriienko, V.A. (Ed.). (1976). *Business and colloquial language of the 18th century (Materials from the offices of the centurions and town halls of Left-Bank Ukraine)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- ЕСУМ** — Melnychuk, O.S. (Ed.). (1982–2012). *Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 volumes*. (Vols. 1–6). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- ЖПТ** — Victims of political terror in the USSR. URL: <http://www.lists.mono.ru>.
- Зайцева, Ковальчук** — Zaitseva, T.A., Kovalchuk, M.S. (2010). *Surnames of the Buzko-Ingulsky interfluve: dictionary*. Mykolaiv: MNU im. V.O. Sukhomlynskooho (in Ukrainian).
- ІСУЯ** — Tymchenko, Ye. (Red.). (1930–1932). *Historical dictionary of the Ukrainian language*. (Vol. 1: A–Ж). Kharkiv; Kyiv: URE (in Ukrainian).
- КЗК** — Yashchuk, L.V. (Ed.). (2018). *Kremenets land register of 1578*. Kremenets (in Ukrainian).
- КОЗУ** — Makarova, O.Iu. (Ed.). (2013). *Book of the Ovruch Castle Government, 1678*. Zhytomyr: Polissia (in Ukrainian).
- Кусов** — Kusov, V.S. (2004). *Lands of the Moscow province in the 18th century. Maps of districts. Descriptions of land holdings*. (Vols. 1–2, maps). Moscow: Izd. dom “Moskoviya” (in Russian).
- КЧ** — Blanutsa, A, Vashchuk, D. (Eds.). (2016). *The Princes of Chortoryisk: Documents and materials from the 16th–17th centuries (from the collection of “Western Rus Acts” of the Russian*

National Library). Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian).

Лавровский — Lavrovsky, P. (1870). *Serbian-Russian dictionary*. St. Petersburg (in Serbian and Russian).

ЛЗК — Moisiienko, V.M., Polishchuk, V.V. (Eds.). (2013). *Lutsk Castle Book 1560–1561*. Lutsk: SPD FO Kuprovskiy V.M. (in Ukrainian).

Матіїв — Matiiv, M.D. (2013). *Dictionary of dialects of central Boikivshchyna*. Kyiv; Simferopol: Nata (in Ukrainian).

Маштафаров — Mashtafarov, A.V. (2000). Murom Monasteries and churches in documents from the 16th to early 17th centuries. *Russkiy diplomatariy*, 6, 43–90 (in Russian).

ММК — Rynsevych, V. (Ed.). (2023). *Myrhorod City Book (1656–1742)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

НВВ — Sukhykh, L.A., Strashko, V.V. (Eds.). (2008). *National Liberation War in Ukraine 1648–1657: coll. according to the documents of the act books*. Kyiv: ZAT “Vipol” (in Ukrainian).

Оболенский — Obolensky, M.A. (1858). Samples of old records of free people, in serfdom and in the household as servants. *Zhurnal zemlevladel'tsev*, 3, 57–68 (in Russian).

Онишкевич — Onyshkevych, M.Y. (1984). *Dictionary of Boyki dialects: in 2 parts*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

ОО — Atamanenko, V. (Ed.). (2004). *Descriptions of Ostroh in the second half of the 16th century – first half of the 17th century: collection of documents*. Ostroh (in Ukrainian).

ПЕРСЈ — Bjeletić, M et al. (2023). *A Handy etymological dictionary of the Serbian language*. (Vol. 1: A–J). Belgrade: Planeta Print (in Serbian).

ПС — Chepiha, I.P. (Ed.). (2011). *Peresopnytsia Gospel 1556–1561. Research. Transliterated text. Word index*. Kyiv (in Ukrainian).

ПК 1666 р. — Romanovskiy, V.O. (Ed.). (1933). *Census books of 1666*. Kyiv: VUAN (in Ukrainian).

ПМТ — Antonov, A.V. (Ed.). (2005). *Scribal materials of the Tver district of the 16th century*. Moscow: Drevlekhranilishchye (in Russian).

Реєстр — Todiihuk, O.V., Strashko, V.V., Ostash R.I. et all. (Eds.). (1995). *Register of the Zaporozhian Army of 1649: transliteration of the text*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

РІ Жит. — *Rehabilitated by History: Zhytomyr Region*. (2006–2015). (Vols. 1–7). Zhytomyr: Polissia (in Ukrainian).

РІ Рв. — *Rehabilitated by History: Rivne Region*. (2006–2021). (Vols. 1–10). Rivne: PP DM (in Ukrainian).

Сабодош — Sabadosh, I.V. (2008). *Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyryntsia, Khust district*. Uzhhorod: Lira (in Ukrainian).

СБук. Г — Huyvanyuk, N.V. (Ed.). (2005). *Dictionary of Bukovinian dialects*. Chernivtsi: Ruta (in Ukrainian).

СВГ — Panikarovskaya, T.G. (Ed.). (1983–2007). *Dictionary of Vologda dialects: a textbook on Russian dialectology*. (Issues 1–12). Vologda: VGPI (in Russian).

СДРЯ — Avanesov, R.I., Ulukhanov, I.S., Krysko, V.B. (Eds.). (1988–). *Dictionary of the Old Russian language (11th–14th centuries)*. (Vols. 1–). Moscow: Azbukovnik (in Russian).

- Славинецький** — Nimchuk, V.V. (Ed.). (1973). *Latin Lexicon by E. Slavynetskyi. Slovene-Latin lexicon by E. Slavynetskyi and A. Koretskyi-Satanovskiy*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Сл.РЯ XI–XVII** — *Dictionary of the Russian language of the 11th–17th centuries*. (1975–2019). (Issues 1–31). Moscow: Nauka (in Russian).
- СМКО** — Zhovtobriukh, M.A. (Ed.). (1978–1979). *Dictionary of the language of the works of H. Kvitka-Osnov'ianenko*. (Vols. 1–3). Kharkiv (in Ukrainian).
- СРНГ** — Filin, F.P., Sorokoletov, F.P., Myznikov, S.A. (Eds.). (1965–2021). *Dictionary of Russian folk dialects*. (Issues 1–52). Moscow–Leningrad: Science (in Russian).
- ССГ** — Ivanova, A.I. (Ed.). (1974–2005). *Dictionary of Smolensk dialects*. (Issues 1–11). Smolensk: SPI (in Russian).
- СУМ¹¹** — Bilodid, I.K. (Ed.). (1970–1980). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes*. (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- СУМ²⁰** — Shyrokov, V.A. et all (Eds.). (2014–2025–). *Dictionary of the Ukrainian language: in 20 volumes*. (Vols. 1–15–). Kyiv (in Ukrainian).
- СУМ XVI–XVII ст.** — Hrynchyshyn, D.H. (Ed.). (1994–2022–). *Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th century*. (Vols. 1–18–). Lviv (in Ukrainian).
- Тимченко** — Tymchenko, E. (2002–2003). *Materials for the dictionary of the written and book Ukrainian language of the 15th–18th centuries*. (Vols. 1–2). Kyiv–New York: Press of Ukraine (in Ukrainian).
- Тороп. книга** — Tikhomirov, M.N., Florya, B.N. (1964). *The Toropets Book of 1540. Arheografičeskij ežegodnik za 1963 god* (pp. 277–358). Moscow: Izd. AN USSR (in Russian).
- ТС** — Krivitskyi, A.A. (Ed.). (1982–1987). *Turovsky dictionary*. (Vols. 1–5). Minsk: Science and Technology (in Belarusian).
- УП** — Bezpalko, V.V., Vysotin, M.B., Voronchuk, I.O. et all. (Eds.). (2014). *Ukrainian everyday life in the early modern period: A collection of documents. Vol. 1: Volyn in the 16th century*. Kyiv: Feniks (in Ukrainian).
- Фасмер** — Vasmer, M. (1986–1987). *Etymological dictionary of the Russian language* (trans. from German and supplemented by O.N. Trubachev). (Vols. 1–4). Moscow: Progress (in Russian).
- ХП** — Paramonov, A., Riznichenko, O. (Eds.). (2025). *Kharkiv censuses of 1662, 1675, 1677*. Kharkiv: Vyd. A. Paramonov (in Ukrainian).
- Шаталава** — Shatalava, L.F. (1975). *Belarusian dialect word*. Minsk: Science and Technology (in Belarusian).
- Шкрумеляк** — Shkrumelyak, M.S. (2016). *Interpretive dictionary-handbook of Hutsul dialects*. Ivano-Frankivsk: IFOTSPPK (in Ukrainian).
- ЭСБМ** — Martynov, V.U. (Ed.). (1978–2017–). *Etymological dictionary of the Belarusian language*. (Vols. 1–14–). Minsk: Navuka i tehnika (in Belarusian).
- ЭССЯ** — Trubachev, O.N., Zhuravlev, A.F., Warbot, Zh.Zh. (Eds.). (1974–2021). *Etymological Dictionary of Slavic Languages: Proto-Slavic Lexical Fund*. (Issues 1–42–). Moscow: Nauka (in Russian).
- Berneker** — Berneker, E. (1908). *Slavic etymological dictionary*. (Vol. 1). Heidelberg: Carl Winters University Bookstore (in Germany).

- Bezljaj** — Bezljaj, F. (1976–2007). *Etymological dictionary of the Slovenian language*. (Vols. 1–5). Ljubljana: Mladinska knjiga (in Slovenian).
- Boryś, Popowska-Taborska** — Boryś, W., Popowska-Taborska, H. (1994–2010). *Etymological dictionary of Kashubia*. (Vols. 1–6). Warsaw: PAN (in Polish).
- Gluhak** — Gluhak, A. (1993). *Croatian etymological dictionary*. Zagreb: August Cesarec (in Croatian).
- HSSJ** — Majtán, M. (Ed.). (1991–2008). *Historical dictionary of the Slovak language*. (Vols. 1–7). Bratislava: VEDA (in Slovak).
- Leksik** — *Lexicon of surnames of the Socialist Republic of Croatia*. (1976). Zagreb: Tipograf (in Croatian).
- RGN** — Vasmer, M. (Ed.). (1962–1988). *Russian geographical name book*. (Vols. 1–11). Wiesbaden: Otto Harrassowitz (in German).
- Rječnik** — *Dictionary of the Croatian or Serbian language*. (1880–1976). (Vols. 1–23). Zagreb: JAZU (in Croatian).
- Rymut** — Rymut, K. (1999–2001). *Surnames of Poles. Historical and etymological dictionary*. (Vols. 1–2). Krakow (in Polish).
- Schuster-Šewc** — Schuster-Šewc, H. (1977–1989). *Historical-etymological dictionary of the Upper and Lower Sorbian language*. (Vols. 1–24). Bautzen: Domowia-Verlag (in German).
- SJP** — Karłowicz, J., Kryński, A., Niedźwiedzki, W. (Eds.). (1904–1927). *Dictionary of the Polish language*. (Vols. 1–8). Warsaw etc.: PAN (in Polish).
- Sl. stpol.** — Urbanczyk, St. (Ed.). (1953–2001). *Old Polish dictionary*. (Vols. 1–11). Warsaw: PAN (in Polish).
- SN** — Rymut, K. (Ed.). (1992–1994). *Dictionary of surnames currently used in Poland*. (Vols. 1–9). Krakow: PAN (in Polish).
- SP** — Sławski, F. (Ed.). (1974–). *Proto-Slavic Dictionary*. (Vols. 1–). Wrocław etc. (in Polish).
- SSNO** — Taszycki, W. (Ed.). (1965–1983). *Dictionary of Old Polish personal names*. (Vols. 1–6). Wrocław etc.: PAN; Vol. 7: Supplement (1984–1987) / ed. M. Malec. Wrocław: PAN (in Polish).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ворончук І.О. Родоводи волинської шляхти XVI – першої половини XVII ст. (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела). Київ: Вища школа, 2009. 511 с.
2. Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 560 с.
3. Козлова Р.М. Отражение аблаута в славянской ономастике. *Студії з ономастики та етимології*. 2013 / відп. ред О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. Київ: [б. в.], 2013. С. 108–142.
4. Лазорак Б. «Оуставы братскія съ послушаніємъ должнымъ хранити имамъ»: друкований статут братства Воскресіння Христового в Острозі (1760). *Острозька давнина*. 2013. Вип. 2. С. 175–218.
5. Лома А. *Rěčь, *slovo, *besěda – етимологія і семантика праісторія. *Лужнословенски филолог*. 2008. Књ. LXIV. С. 199–216.

6. Старченко Н. Возні на Волині XVI – першої половини XVII ст. *Соціум*. 2008. Вип. 8. С. 134–162.
7. Старченко Н. Стратегії та ритуали конфлікту: шляхетський соціум Волині зламу XVI і XVII ст. Джерела та інтерпретації. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 615 с.
8. Трубачев О.Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. 2-е изд., испр. и доп. / предисл. Г.А. Богатовой. Москва: КомКнига, 2006. 240 с.
9. Тутковський П.А. Узбережжя р. Уборті. Геологічний та геоморфологічний опис (= Труды фізично-математичного відділу ВУАН. 1925. Т. I. Вип. 4). 222 с.
10. Шульгач В.П. К этимологии гидронима *Вязьма*. *Ономастика Поволжья*: материалы XVII Международной науч. конф. (Великий Новгород, 17–20 сентября 2019 года) / сост., ред. В.Л. Васильев. Великий Новгород: ООО «ТПК “Печатный двор”», 2019. С. 276–280.

REFERENCES

1. Voronchuk, I.O. (2009). *Genealogies of the Volhynian nobility in the 16th and first half of the 17th centuries (Reconstruction of family structures: methodology, methods, sources)*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).
2. Horin, S. (2012). *Monasteries of the Lutsk-Ostroh diocese in the late 15th – mid-17th centuries: functioning and place in Volhynian society*. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).
3. Kozlova, R.M. (2013). Reflection of ablaut in Slavic onomastics. Karpenko, O.P., Shulhach, V.P. (Eds.), *Studies in onomastics and etymology. 2013*, 108–142 (in Russian).
4. Лазорак Б. «Ustavy bratskiia s poslushaniem dolzhnym khranyty ymam»: printed charter of the Brotherhood of the Resurrection of Christ in Ostroh (1760). *Ostrozka davnyina*, 2, 175–218 (in Ukrainian).
5. Loma, A. (2008). **Rěčь, *slovo, *besěda – etymology and semantic prehistory. Juzhnoslovenski filolog, LXIV*, 199–216 (in Serbian).
6. Starchenko, N. (2008). Vozni in Volhynia in the 16th – first half of the 17th centuries. *Socium*, 8, 134–162 (in Ukrainian).
7. Starchenko, N. (2020). *Strategies and rituals of conflict: the noble society of Volhynia at the turn of the 16th and 17th centuries. Sources and interpretations*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine (in Ukrainian).
8. Trubachev, O.N. (2006). *History of Slavic terms of kinship and some ancient terms of social system*. 2nd ed., corrected and supplemented. Moscow: KomKniga (in Russian).
9. Tutkovskyi, P.A. (1925). *The coast of the Uborti River. Geological and geomorphological description* (= Proceedings of the Physical and Mathematical Department of the VUAS. Vol. I. Issue 4) (in Ukrainian).
10. Shulhach, V.P. (2019). To the etymology of the hydronym *Vyazma*. Vasiliev, V.L. (Ed.), *Onomastics of the Volga Region: materials of the XVII International Scientific Conference* (Veliky Novgorod, September 17–20, 2019) (pp. 276–280). Velikij Novgorod: ООО «ТПК “Pechatnyj Dvor”» (in Russian).

V.P. Shulhach, Head of the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of philological Science

<https://orcid.org/0000-0003-1930-3485>

e-mail: victor.shulgach@ukr.net

ETYMOLOGICAL NOTES. 8–18

The article is devoted to the etymological analysis of eleven lexemes of the Old Ukrainian language: *жѡимо*, *повеликий*, *людці*, *огнивий*, *жегало*, *умертъе*, *свєсть*, *споломъ*, **безсѡда*, *заутриє*, *братя*. For the etymological procedure, the author draws on the available related vocabulary of Slavic languages. The potential Proto-Slavic archetypes **žũžьто*, **povelikъ(jь)*, **l'udьci*, **žegadlo*, **umьrtьje*, **zajutrьje* have been reconstructed. The dictionary entries under the headings **ognivъ(jь)*, **besěda*, **bratьja*, reconstructed in the Etymological Dictionary of Slavic Languages, as well as *свєсть*, have been supplemented.

Keywords: Old Ukrainian language, vocabulary, etymology, etymological analysis, reconstruction, archetype.

Отримано редакцією журналу / Received: 24.10.2025

Прорецензовано / Revised: 03.11.2025

Схвалено до друку / Accepted: 19.12.2025